

*Кравченко Л. С.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

*Лазірко Н. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

*Манько Р. М.,
старший викладач кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ «Я» У СВІТОГЛЯДІ ЮРІЯ КЛЕНА (ЗА В. КРИМСЬКИМ)

Анотація. Статтю присвячено осмисленню проблеми авторського світогляду, яка посідає чільне місце в сучасному літературознавстві. Дослідження має на меті встановлення специфіки соціального та національного «Я» у світогляді Юрія Клена в рецепції Володимира Кримського (1919–1996); справжнє прізвище – Білинський – письменник, лікар, громадський діяч, політик, а також редактор і видавець журналів «Студентський шлях» (1945) і «Звено» (1946–1947), який в Інсбруку у 1948 році здійснив спробу осмислення домінантних рис світогляду українського науковця-емігранта Юрія Клена.

Основну увагу в своєму дослідженні автори приділяють вивченню обставин, що вплинули на формування світогляду Юрія Клена, науковий спадок якого є невід'ємною й важливою складовою української літературознавчої науки.

Ознайомившись із працями дослідників та літературних критиків (О. Багана, М. Борецького, В. Брюховецького, Д. Бучинського, П. Іванишина, Л. Кравченко, Ю. Коваліва, Н. Котенко, Н. Лазірко, І. Набитовича, І. Розлуцького, І. Руснак, Г. Сабат, О. Филиповича), автори зосередили свою увагу на проблемі формування світогляду Юрія Клена, проаналізовану в праці Володимира Кримського «Храм Граалю» (1948).

У процесі роботи над аналізом розвідки В. Кримського ми з'ясували загальні риси світогляду українського письменника, літературознавця та філософа Юрія Клена. Дослідник В. Кримський наголошував на винятковості та важливості постаті Юрія Клена для української культури, який не відмовився від своєї духовної батьківщини, не зважаючи на соціальні труднощі, з яким змушений був боротися і в Україні, і на еміграції. Дослідник розповідає про те, як український поет змушений шукати гроші на проживання та тіснитися у маленькій квартирі, попри те, що був професором університету та редактором журналу. Однак його твори – найкраще свідчення відданості рідній землі та вірі у її світле майбутнє.

Таким чином, стаття певною мірою являє собою спробу представити особливості світогляду Юрія Клена, повніше окреслити портрет митця, пояснити причини його вчинків та з'ясувати глибину його думок та ідей.

Ключові слова: національне, світогляд, соціальне, творчість, Юрій Клен.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Осмислення проблеми світогляду посідає чільне місце в сучасному літературознавстві, адже «одним із провідних моментів у процесі формування світогляду є взаємовідношення індивідуального досвіду та соціальних впливів» [1]. А письменник зі сформованим світоглядом є цінним для національної літератури, позаяк роль ідеології у творчому процесі є важливим фактором вираження інтелектуального начала того чи того автора.

Своєрідність світоглядної позиції Юрія Клена є об'єктом наукового осмислення впродовж XX – XXI століть, адже художній та науковий спадок Юрія Клена є невід'ємною й важливою складовою української літературознавчої науки, бо ж «ще поет великого масштабу, висловлюючись просто – поет солідний і серйозний, що був свідомий свого завдання, своєї духовної місії серед нашого народу» [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать, що до проблеми життя і творчості Юрія Клена в різні часи зверталися О. Баган, М. Борецький, В. Брюховецький, Д. Бучинський, П. Іванишин, Л. Кравченко, Ю. Ковалів, Н. Котенко, Н. Лазірко, І. Набитович, І. Розлуцький, І. Руснак, Г. Сабат, О. Филипович тощо. Зазначимо, що праці цих дослідників, в основному, присвячені німецькомовній літературі Модерну, якою займався український літературознавець. У наших публікаціях теж розглядалися його літературно-критичні публікації, присвячені українській літературі, німецькому експресіонізму, творчості окремих митців в контексті певної літератури, епохи чи стилю. Проте на проблему формування світогляду Юрія Клена, проаналізовану в праці Володимира Кримського (справжнє прізвище – Білинський) «Храм Граалю» (1948), ніхто з літературознавців ще не звернув уваги, що зумовлює новизну і актуальність нашого дослідження.

Формування мети статті. Мета дослідження визначається необхідністю з'ясувати специфіку соціального та національного «Я» у світогляді Юрія Клена у рецепції Володимира Кримського.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Володимир Кримський (1919–1996) – письменник, лікар, громадський діяч, політик, а також редактор і видавець журналів «Студентський шлях» (1945) і «Звено» (1946–1947) в Інсбруці у 1948 році здійснив спробу осмислення домінуючих рис світогляду українського науковця-емігранта Юрія Клена. У розвідці дослідник намагався накреслити загальні риси світогляду українського письменника, літературознавця, філософа, «бо, зрозумівши саме світогляд любові людини, проглянувши в цей спосіб мотиви дії, нам стають зрозумілими і самі діла» [3, с. 3].

Розпочинаючи осмислення соціальної складової у світогляді Юрія Клена, автор зазначає, що «більшість свого життя перевів Клен на межі соціальної справедливості» [3, с. 15], адже перебував в Архангельській області, а згодом, повернувшись до Києва, також пережив важкі часи «соціальної нужди», про що розповів у поемі «Попіл Імперій»:

«ночами стій в черзі по хліб,
у місті не тече вода по трубах,
не мився ти вже десять днів
і не тріщать дрова в холодних грубах.
Будь сам собі кравець і швець.
Нема електрики – здобудеш лою:
Маленький світить каганець
У неопаленім твоім покої.
Попробуй вірша настроювати
чорнилом, що в чорнильниці замерзло,
і гнів у нього перелить.
На шмаття душу біс тобі розтерзав.
Щодня міняєш на харчі
Десять на Євразі рушники й обруси.
Коли ж подзвонять уночі,
То сподівайся – щонайменше – трусу» [3, с. 16].

Далі автор стверджує, що після переїзду Юрія Клена за кордон, життя письменника не вельми змінилося, бо він «блукає і 1945 році по Інсбруці – в драних черевиках» [3, с. 16]. В. Кримський наголошує, що благодійні організації, які були покликані допомагати емігрантам, не дуже допомагали Юрію Клену, а тому «в соціальній нужді йому приходилося нас репрезентувати» [3, с. 16]. Дослідник розповідає про те, як український поет змушений шукати гроші на проживання та тішитися у маленькій квартирі, попри те, що був професором університету та редактором журналу, а додому Юрій Клен змушений «брести в болоті», бо проживав або темному провулку, або в «малій гірській місцевості на краю соціальної справедливості» [3, с. 17].

Не покращилася ситуація і в Мюнхені, куди згодом переїхав Юрій Клен. Він оселився у приміщенні для політичних в'язнів та студентів. Відтак В. Кримський дивується, як інтелігентна людина, найбільший поет української еміграції міг жити і працювати у такому похмурому місці, «не покусавши собі з люті губи» [3, с. 17]. Умови, в яких перебував Юрій Клен, були безпросвітними, на думку В. Кримського, проте поет не припиняє роботу і часто згадує своїх побратимів-неокласиків, дружню атмосферу їхньої співпраці:

«брати мої в далекому вигнанні,
що ваших голосів давно не чують...
Якби ж я Овлуром для вас міг стать
і вам коня підвести за рікою!

Якби ж я свистом гасло міг подати,
Чекаючи за темною тайгою» [3, с. 17–18].

Поет хвилюється за долю своїх друзів, яких порівнює з лицарями, конкістадорами, що залишилися вірним своїм ідеям попри загрозу життю. Вони для нього – шляхетні герої, здатні пожертвувати собою в ім'я майбутніх поколінь. Юрій Клен присвячує їм рядки у «Проклятих роках»:

«Помолимося за тих, що у розлуці
помруть, відірвані від рідних хат;
помолимося за тих, що у розпуці
вночі гризуть залізні штаби грат,
що душать жаль у невимовній муці,
за тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
простри свої долоні милосердні!» [4, с. 180].

У цій поемі Юрій Клен намагається протистояти непримиренній духовній опозиції до постреволюційної дійсності, яка сповнена трагізму, втратила гармонію, а повернути її (*гармонію* – автори) поету видається неможливим за таких соціальних обставин. Вболіваючи за життя людини, долю української нації і держави, поет болісно сприймає неможливість існування ідеалу в жорсткому, несправедливому світі, сповненому болу і страждань. Український письменник не бачить перспективи майбутнього для українського народу з огляду на європейську історію ХХ століття.

В. Кримський співчуває поету та цитує його «Думки на дозвіллі»: «На жаль, нема й протекторів мистецтва, які могли б забезпечити змогу віддатися тільки своїй творчій праці. Горацій мав свого мецената і дістав врешті від цесаря свою сабінську садибу, де міг... далі творити. Мистці Відродження мали панів Медичів...»

Франко, Куліш та інші пробивали собі дорогу та мусили шукати видавців...» [3, с. 17]. У такий спосіб автор стверджує, що чимало українських митців могли б збагатити нашу культуру значно більшою кількістю шедеврів, якби не соціальна скрута та необхідність матеріально забезпечувати себе та свої сім'ї.

В. Кримський декларує, що світ творчості Юрія Клена-поета – це ідеалізм, шляхетність, романтика, героїзм та християнська віра у синтезі з платонівськими ідеями, однак це і перепони матеріального характеру, через які автор – лагідний і добросердний – не зміг «пов'язати кінці з кінцями», став жертвою соціального оточення та припускає: «А, може, це доля справжнього поета?» [3, с. 18].

Далі автор переходить до аналізу національної складової світогляду Юрія Клена – Освальда Бургардта, який був «особливою і рідкісною людиною. Може, не тільки тому, що був визначним поетом, добрим знавцем літератури та чудовим викладачем свого глибокого й ґрунтовного знання, але й тому, що був щирим і правдивим українцем. Він же був чужинного походження. Хто взагалі впізнає у творчості Юрія Клена людину, яка носила прізвище Освальда Бургардта – людину чужинного походження? Тим рідніший і ближчий він нам, що пристав до нас цілий, без решти, не поділений на два «я», з яких одно було б нам чуже. Пристав до України всією душею і всю душу свою віддав Україні, всю працю свою і все своє життя. На праці для України застала його смерть. Юрій Клен належав до рідкісних людей, він справді був особливою серед українців людиною» [5].

У «Думках на дозвіллі» український поет зазначає: «Ми живемо в малокультурних умовах, у тісноті, не маючи власного кутка, часто серед руїн найбільш поруйнованих міст,

загроженої постійною небезпекою втратити навіть той куток з твердим ложем, де провізорично прихилили свої голови. Ми люди без імені й держави, без громадської приналежності. А проте вперто стоїмо на своєму мандрівному шляху й не хочемо збочити з нього. Ми ладні піти світ-за-очі, за океани, у краї тропічні чи полярні, аби не вертати додому – явище, яке не має прикладу в історії. І в цих важких умовах праці, віддані на ласку чужих народів, ставши перехожими гостями, – ми далі творимо свою культуру. Маємо школи, нижчі, середні і вищі, навіть свій університет, маємо свої церкви, лікарні, театри, видавництва, газети, трупи артистів, співців, а наші поети й прозаїки не перестають і тут, на чужині, плекати рідне слово. Який інший народ спромігся б на це?» [6].

Справді Юрій Клен був закоханий в країну, якій віддав свій талант і геній, та розривався між нею та іншою батьківщиною, землею предків, що завжди були у його серці. Він намагався інтегрувати українську культуру у світовий інтелектуальний вимір, наголошуючи на її «європейськості», наповнюючи античними образами, мотивами, символами. Через те у роки війни, коли кровні земляки катували його духовних братів, автор переживав усі жахіття «Дантового пекла», однак поет не зрадив свою духовну батьківщину. Саме в цей час з'являється збірка поезій «Каравели», в якій автор послідовно ставить духовне, національне над матеріальним, проявив шляхетність душі, «пішов туди, де храм Грааля, а не германського неопоганства» [3, с. 19].

Поет оспівує красу української природи та людей, оспівує історичне минуле рідної Вітчизни, мріє про її соборність і незалежність. Для нього «образ України... невіддільний від образів Бога, Ісуса Христа, Матері Божої, святих християнської і перш за все української церкви... Глибока віра в Бога та неодмінний прихід вищого суду поєднуються в Юрія Клена з надіями на справедливе й щасливе майбуття України, на її звільнення од ворожого ярма» [7, 47–48].

На думку В. Кримського, після смерті Юрія Клена дух поета залишився у країні, яку він обрав, якою пишався і вірив, що саме на її теренах людині можливо віднайти гармонію, самовдосконалюватися, духовно зростати, адже попри всі трагедії, лихоліття, голод та страждання рідного народу Україна зможе посісти гідне місце у європейській родині. Він залишає нащадкам заповіт, якому й сам був вірний:

«Зостанься безпритульним до сконання

Блукай та їж недолі хліб і вмири,
як гордий флорентієць, у вигнанні.

Та перед смертю дітям повтори
ту казку, що лишилася, як спомин
прадавньої забутої пори,
як у грозі, у блискавиці й гromі
колись страшну почвару переміг
Святий Георгій в ясному шоломі...

І як дракон, звитяжений, поліг» [3, 19].

Відтак, підсумовує В. Кримський, Юрій Клен подає ключ до своєї творчості, завдяки якому, проаналізувавши соціальну та національну складову світогляду поета, можемо глибше зрозуміти спонуки вчинків автора, виокреслити риси митця, що був німцем за походженням, а став українським патріотом та борцем за її незалежність.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Наукова розвідка присвячена проблемі формування соціального та національного «Я» у світо-

гляді Юрія Клена, яку порушив у своїй розвідці науковець Володимир Кримський. Дослідник проаналізував обставини формування світогляду Юрія Клена та з'ясував «всю багатогранність такого поетичного вельлетня» [3, с. 3]. Зазначимо, що тема дослідження не є повністю вивченою і є перспективною для подальшого літературознавчого вивчення, а результати здійсненого аналізу можуть бути використані у процесі проведення подальших досліджень, пов'язаних з проблемою вивчення світоглядних домінант письменника в українській та зарубіжній літературах.

Література:

1. Попов В., Попова О. Соціально-колективні та індивідуальні виміри поняття «Світогляд». URL : <https://eprints.oa.edu.ua/7994/1/10.pdf>
2. Бучинський Д. Юрій Клен в житті і творчості. Мюнхен, 1962. 39 с.
3. Кримський В. Храм Грааля. Зальцбург-Інсбрук: Звено, 1948. 20 с.
4. Клен Ю. Вибрані твори. Дрогобич, 2003. 616 с.
5. Руснак І. До питання про місце народження Юрія Клена (Освальда Бурггардта). Філологічний дискурс. Випуск 3. 2016. URL : <http://fildyskurs.kgpa.km.ua/Files/3/18.pdf>
6. Слабошпицький М. Юрій КЛЕН. ПРОФІЛЬ З «ГРОНА П'ЯТИРНОГО». 25 поетів української діаспори. URL : <http://ukrlife.org/main/evshan/25poetiv1.html>
7. Борецький Л. Тема України в поетичній збірці Юрія Клена «Каравели». Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму. Дрогобич, 2004. С. 46–53.

Kravchenko L., Lazirko N., Manko R. Social and national “I” in Yuri Klen’s worldview (by V. Krymskyi)

Summary. The article is devoted to the comprehension of problem of authorial worldview, which occupies a main place in modern literary criticism. The aim of the article is to establish the specific of social and national “I” in Yuri Klen’s worldview in the reception of Volodymyr Krymskyi (1919–1996); real name – Bilynskyi – writer, physician, public figure, politician, as well as editor and publisher of magazines “Student Way” (1945) and “Link” (1946–1947), who in Innsbruck in 1948 made an attempt to comprehend the dominant features of worldview of the Ukrainian emigrant and scientist Yuri Klen.

In the given research, the authors focus on the study of circumstances that influenced on forming of Yuri Klen’s worldview. His scientific inheritance is the inalienable and important constituent of Ukrainian literary studies.

Having become familiar with works by researchers and literary critics (O. Bahan, M. Boretskyi, V. Brukhovetskyi, D. Buchynskyi, P. Ivsnysyn, L. Kravchenko, U. Kovaliv, N. Kotenko, N. Lazirko, I. Nabytovych, I. Rozlutskyi, I. Rusnak, H. Sabat, O. Phylpovych), the authors concentrate the attention on the problem of forming the worldview of Yuri Klen. That problem was analyzed in Volodymyr Krymskyi’s literary work “Hram Graalia” (“The Temple of Graal”) (1948).

Working on the analysis of V. Krymskyi’s literary work, we clarified the general features of the worldview of the Ukrainian writer, literary critic and philosopher Yuri Klen. Researcher V. Krymskyi stressed the uniqueness and importance of the figure of Yuri Klen for Ukrainian culture, who did not give up his spiritual homeland, despite the social difficulties he had to deal with in Ukraine and in exile. The researcher described how the Ukrainian poet had to look for money for living and lived in a small apartment, despite the fact that he was a university professor and editor of the magazine. His works are the best evidence of devotion to the native land and faith in its bright future.

Thus, the article is an attempt to present the peculiarities of the worldview of Yuri Klen, to outline the portrait of the artist, to explain the reasons for his actions and clarify the depth of his thoughts and ideas.

Key words: national, worldview, social, creativity, Yuri Klen.